

S T R U Č N Á H I S T O R I E S T Á T Ů

Indie

JAN FILIPSKÝ

NAKLADATELSTVÍ LIBRI, PRAHA 2008

© Jan Filipský, 2008

© Libri, 2008

ISBN 978-80-7277-381-7

Obsah

Úvodem	7
Indie: subkontinent, idea, politický celek	7
Indie v pravěku a starověku	10
První obyvatelé	10
Civilizace poříčí Indu	13
Příchod Indoárjů	20
Indie doby védské	22
Rané teritoriální státy, první indické impérium	26
Období vpádů a migrací	31
Vývoj v jižní Indii	33
Guptovci a Haršova říše	34
Indie pod nadvládou islámu	37
Dillíský sultanát	38
Mughalská říše	45
Rozklad říše Velkých Mughalů	54
Maráthská říše	56
Evropská expanze	58
Éra východoindických obchodních společností	59
Pax Britannica (1818–1857)	70
Velké indické povstání	75
Indie jako korunní kolonie	79
Zrod národního hnutí a konstituční reformy	80
Období nezávislosti	111
Integrace knížecích států	112
Néhrúova éra	116
Éra Indiry Gándhiové	124
Indie na přelomu tisíciletí	137
Česko(slovensko)-indické vztahy	152
Poznávání indického světa, první kontakty	152
Od vzniku Československa k indické nezávislosti	154
Vývoj politických styků s nezávislou Indií	156
Hospodářské a obchodní styky	157
Kulturní, vědecké a sportovní styky	157
Od roku 1993 do současnosti	158

Doporučená literatura	161
V češtině	161
Cizojazyčná	162
Učebnice a slovníky indických jazyků	162
Česko(slovensko)-indické vztahy	163
Encyklopedické heslo	165
Rady a doporučení pro turisty	182
Podmínky pro vstup do Indie	182
Cestování	182
Ubytování a stravování	185
Bezpečnostní situace	186
Péče o zdraví	187
Oblečení a obutí	188
Turistické cíle	189
Důležité informace	191
Zastupitelské úřady	191
Důležitá telefonní čísla	192
Internetové adresy	192
Jazyková první pomoc	194
Nejdůležitějších deset frází v hindštině	194
Slovníček základních pojmů	194

Úvodem

Indie: subkontinent, idea, politický celek

Jméno Indie se vžilo jako zkrácený název poloostrova Přední Indie, geografického útvaru téměř kontinentálních rozměrů, nazývaného pro svou rozlohu a relativní uzavřenost indický či jihoasijský subkontinent. V širším slova smyslu tak označujeme i svébytný kulturní a civilizační okruh, zahrnující vedle dnešní Indické republiky moderní státy Pákistán, Nepál, Bhútán, Bangladéš, Maldivy a Šrí Lanku, který přes veškerou mnohotvárnost, různorodost až rozporuplnost vykazuje pozoruhodnou míru vnitřní soudržnosti, společný étos, jednotný světový názor a životní styl, v literatuře často charakterizované okřídleným spojením „jednota v mnohosti“ či „jednota protikladů“. V moderní době se jméno Indie ustálilo jako součást pojmenování historicky na sebe navazujících politických celků, od Britské Indie (britského indického impéria) přes dominium Indická unie, jež vzniklo oddělením Pákistánu 15. srpna 1947, po Indickou republiku, vyhlášenou 26. ledna 1950.

Vnější svět dal podhimálajskému subkontinentu jméno Indie podle řeky Indu (řecky *Indos*, lat. *Indus*), jejíž sanskrtský název *Sindhu* byl převzat do perštiny ve tvaru *Hinduš* a do arabštiny jako *al-Hind*. Postupně se jeho význam rozšířil na celou oblast Poindí a později i na kraje dále na východ a na jejich obyvatelstvo.

Rovněž domácí, indické názvy odrážejí dobový stav geografického poznání a postupný posun hranic známého světa, zaznamenaného v nejstarších dochovaných pramenech, z poříčí Indu do oblasti Poganží a dále na východ a jih poloostrova Přední Indie. Védské hymny, první literární památky vznikající na indické půdě zhruba od poloviny 2. tisíciletí před n. l., jež zachycují život kmenových společenství hovořících indoárijskými dialekty, výslovně uvádějí kraj kolem řeky Sindhu (doslova: tok, proud), kterou *Rgvéda* zmiňuje se všemi přítoky jako *Saptasindhava*, „Sedmiřící“ (staroíránská *Avesta* je nazývá *Haptahindu*). Z toho je odvozeno označení obyvatel Po-

indí (a později i území za řekou Sindhu), jež ve védském dialektu znělo *Saindhava* a avestsky *Hendava* (z toho povstalo novoperské *Hindó*, *Hindú*).

Arabští geografové používali pro národy obývající al-Hind jméno *Hindu* či *Hindú* (Hindové = Indové), jež se s pronikáním islámu stalo zároveň označením náboženské identity nemuslimských obyvatel, kladených do protikladu k muslimským příchozím. Od stejného základu se odvozuje i název *Hindu(ú/ó)stán*, doložený již roku 262 n. l.; tehdy zřejmě označoval oblast Sindhu, tedy dolní Poindí. V díle arabského cestovatele al-Bírúního (973–asi 1050) se již výraz „Hindu“ objevuje ve dvojjediném významu jako pojmenování Indů a zároveň vyznavačů jejich svébytného náboženství, a *Hindustán* odkazuje na celé území Indie.

Také etymologie moderního pojmenování hinduismus napovídá, že tento nejrozšířenější nábožensko-filozofický systém představuje vyznání (a způsob života) Indů (obyvatel al-Hindu či v širším slova smyslu chápaného *Hindustánu*). Podobně i název *hindí* (*hindština*, doslova: indická [řeč], *indičtina*), stejně jako *hindustání* („mluva *Hindustánu*“, smíšená varianta spojující *hindskou* gramatickou strukturu s *arabskou* a *perskou* slovní zásobou) ukazuje na status, jemuž se tento jazyk těší jako mateřština více než 40 % obyvatel a novodobá *lingua franca* Indie. V českém odborném názvosloví zhruba od 60. let 20. století důsledně rozlišujeme mezi mluvčími *hindštiny* (*Hindové*, *hindský*) a mezi vyznavači *hinduistického náboženství* (*hinduisté*), i když se občas objevují případy, kdy autoři tyto názvy směšují.

Tradičním domácím názvem, označujícím celé území Indie, je podle raných buddhistických textů a v nápisech vládce Maurjů Ašóky (273–232 př. n. l.) jméno *Džambudvípa* („*Jambolový ostrov*“ – podle hřebíčkovce *jambolového*, pod nímž se podle tradice ostrov prostírá), v *hinduistické kosmografii* pojmenování nejvnitřnějšího ze sedmi soustředných kontinentů, jež prstencově obepínají horu *Méru*, sídlo bohů a osu vesmíru. Území ostrova se dělí na devět (někdy sedm) oblastí (*varša*), z nichž nejjihněji je položena *Bháratavarša* – „*Země Bharatovců*“, potomků legendárního vládce *Bharaty*.

Posvátná tradice považuje *Bharatu*, syna mytického krále *Dušjanty* a nebeské nymfy *Šakuntaly* (v jiném podání jednoho

z blízkých potomků zakladatele lidského rodu Manua), za světovládného panovníka, jehož říše, Bháratavarša, obsáhla celé území subkontinentu od Himálaje až po Rámův (též Adamův) most, řetěz ostrůvků mezi jižním cípem indického poloostrova a Šrí Lankou. V témže smyslu, jako označení státu, který na severu ohraničuje Himálaj a na jihu Indický oceán, přijala tento historický název ve zkráceném novoundickém tvaru Bhárat nezávislá Indie.

Rozdělení Britské Indie a vznik Pákistánu, založeného na myšlence svébytného muslimského národa, zproblematizovalo používání názvů „Indie“, „indický“ k označení kultur, historických krajů a státních útvarů předcházejících novodobému politickému dělení jižní Asie. Někteří pákistánští historici proto označují subkontinent souhrnným názvem Hind-Pákistán, aby naznačili, že se vždy rozpadal na dva odlišné civilizační celky, jež s příchodem politické nezávislosti získaly možnost samostatného rozvoje.

Indie v pravěku a starověku

První obyvatelé

Počátky osídlení (před 2 miliony let) K prvním dokladům o přítomnosti člověka na indickém subkontinentu patří primitivně opracované křemencové valouny a úštěpy, jež sloužily jako hrubé pěstní klíny, sekáče, drásadla a řezací nástroje. Nejstarší známý soubor staropaleolitických artefaktů se podařilo objevit na plošině Pótvár, poblíž pákistánského Rávalpindí, ve vrstvě usazenin, jejíž stáří se na základě moderních metod paleomagnetického a radioizotopového datování odhaduje na 2 miliony let. Typologicky jsou blízké valounovým kulturám nejstaršího paleolitu spojovaným zejména ve východní Africe s hominidy typu *Homo habilis*.

Paleolit (asi 600 000–10 000 před n. l.) Stáří většiny nálezů řazených do staré doby kamenné se podle geologického kontextu obvykle odhaduje na půl milionu let; za nejranější staropaleolitické sídliště je považováno Bóri v dnešním svazovém státě Maháráštra, odkud pocházejí kamenné artefakty vyrobené zhruba před 600 000 lety. V odborné literatuře se ustálilo dělení indických raně paleolitických nástrojů do dvou hlavních skupin: zatímco valounové sekáče a úštěpové čepele a drásadla bývají podle prvních nalezišť v říčních sedimentech přítoku Indu Sóán (či Sóhan) řazeny k tzv. sóánské kultuře (soanien), pěstní klíny, převažující zejména v peninsulární oblasti, se podle prvního doloženého výskytu nedaleko jihoindického Madrásu nazývají kulturou madráskou (madrásien). Novější objevy v oboru pleistocénní geologie a stratigrafie raného paleolitu si vyžádaly radikální revizi dosud přijímané chronologie, a proto se někteří autoři užívání termínů sóánské a madráské industrie raději vyhýbají a na základě typologických podobností staropaleolitických nástrojů s artefakty z francouzského naleziště Saint Acheul tyto kultury nazývají acheulské (acheuléen).

Dosud se bohužel nepodařilo objevit téměř žádné kosterní pozůstatky umožňující stanovit typ člověka, který tyto ná-

stroje vyrobil. Část lebky nalezené roku 1982 v sedimentech řeky Narmady v oblasti Hóšangábádu patřila podle řady badatelů zástupci druhu *Homo erectus*, s jehož rozšířením bývá spojován rozmach acheulských industrií, avšak novější výzkumy podporují předpoklad, že „narmadský člověk“ patřil již k druhu *Homo sapiens*. Ještě relativně nedávno se za lidské předky mylně považovali *Brahmapithecus*, *Ramapithecus* a s ním spojený *Sivapithecus* (pojmenování podle mytologických postav Brahmy, Rámy a Šivy), jejichž fosilní pozůstatky staré asi 2,2 mil. let paleoantropologové našli v pohoří Síváliku; novější výzkumy však ukázaly, že se jednalo o vyhynulý rod primátů, snad předchůdce dnešních orangutanů.

Nález z období středního paleolitu (150 000–35 000 před n. l.), spojované s populacemi typu *Homo sapiens*, vykazují rostoucí podíl sekacích a řezacích nástrojů, čepelí, škrabadel a vrtáků vyrobených z ústěpů, odbíjených z říčních valounů křemence, achátu, jaspisu či chalcedonu. S nástupem mladšího paleolitu (35 000–10 000 př. n. l.) je spojen rozvoj nových čepelových industrií, využívajících technologie odbíjení úzkých dlouhých ústěpů z předem připravených pazourkových jader a spojovaných s rozšířením člověka moderního typu *Homo sapiens sapiens*.

Mezolit (10 000–6/4 000 před n. l.) Na mnoha místech subkontinentu je patrná těsná kontinuita mezi mladopaleolitickými industriemi a kulturami střední doby kamenné (mezolitu), pro něž je typická výroba tzv. mikrolitů, drobných kamenných ústěpů, čepelí, rydel a hrotů zasazovaných do dřevěných či kostěných násad a ratišť. Nositelé těchto kultur postupně přecházeli od sběračství a lovu k usedlejšímu způsobu obživy, pastevečství a kultivaci potravinových plodin. K nejznámějším mezolitickým sídlištím patří Bágaur, ležící na východ od pásma Arávalí v dnešním Rádžasthánu, které lze datovat do rozmezí let 5000–2800 před n. l. Posun od lovectví a kočovného způsobu života k pastevečství naznačují rovněž archeologické výkopy v okolí vrchu Adamgarh nedaleko Hóšangábádu severně od řeky Narmady (svazový stát Madhjadpradéš), kde se v sídlištních vrstvách datovaných kolem roku 6000 před n. l. našly kosti divokých i zdomácnělých zvířat, ručně zhotovovaná keramika a množství mikrolitických rydel, vrtáků a čepelí.

Neolit (7000–1000 před n. l.) S příchodem mladší doby kamenné (neolitu) lze zaznamenat intenzivní rozvoj pěstování potravinových plodin a chovu dobytka, spojený s používáním dokonalejších technologií výroby hlazených kamenných nástrojů – nástup převratných změn, jež V. Gordon Childe, jeden z nejvýznamnějších archeologů 20. století, nazval „neolitickou revolucí“. Nejstarší známé neolitické sídliště na indickém subkontinentu – nejrozsáhlejší od řeky Indu po Středomoří – objevili archeologové v Mehrgarhu, na řece Bolán v pákistánské provincii Balúčistán. Od 8. tisíciletí před n. l. zdejší zemědělci pěstovali pšenici a ječmen, jež skladovali v sýpkách z nepálených cihel, chovali kozy, ovce a hrbatý skot a používali kamenné a kostěné nástroje. Zhruba od roku 3800 před n. l. jsou v Mehrgarhu patrné známky postupného úpadku, avšak v letech 3800–3200 před n. l. dochází k expanzi zemědělských sídlišť tzv. hákerské kultury (pojmenované podle dnes vyschlé řeky Hákra v poušti Thár) dále na východ, od Bolánu po Indus.

Stopy nejstaršího neolitického osídlení na území dnešní Indie se dochovaly pod severními výběžky pohoří Vindhja (odtud tzv. vindhijský neolit), v okresech Mirzápur a Iláhábád (svazový stát Uttarpradéš), odkud pocházejí i první doklady o pěstování rýže na subkontinentu – podle některých pramenů již z doby kolem roku 5000 před n. l., podle jiného datování po roce 3500 před n. l.

Chalkolitické (eneolitické) kultury (asi 2800–700 před n. l.)

S nástupem eneolitu (pozdní doby kamenné) se v různých částech subkontinentu objevují početná zemědělská sídliště, jejichž obyvatelé vedle dosud převažujících kamenných (lithických) nástrojů ve stále větší míře používají předměty z kovu, nejčastěji z mědi – odtud označení chalkolit.

Nejstarší chalkolitickou kulturu (2800–2200 před n. l.) odhalily výkopy v Ganéšvaru, v oblasti tzv. měděného pásu u Khétrí (Rádžasthán), kde nálezy zahrnují vedle typických mikrolitů hlavice šípů a oštěpů, rybářské háčky, dláta či náramky z mědi a černě malovanou keramiku s hrubou okrovou polevou.

Chronologicky nejmladší chalkolitická kultura se dochovala na území západní Maháráštry, v okresech Ahmadnagar (Džórvé,

Névása, Daimábád) a Púna (Čandólí, Sóngáon, Inámgáon). Podle naleziště Džórvé, ležícím na levém břehu řeky Pravara, přítoku Gódavari, je známa jako kultura džórvská (asi 1400–700 před n. l.). Její nositelé žili v prostorných obydlích z hlíny, uvnitř i zvenčí opatřených vápennou omítkou, pěstovali pšenici, ječmen, rýži, proso, luštěniny, saflor (světlici barvířskou) a len, tkali látky z kapoku a bavlny a vyráběli červenou polévanou keramiku s černě malovaným dekorem.

Civilizace poříčí Indu

Jen málokterá starověká civilizace skrývá tolik nevyřešených záhad a vyvolává takové množství sporů, spekulací a nepotvrzených dohadů jako vyspělá městská civilizace, jež se od 4. tisíciletí před n. l. rozvíjela na území dnešního (pákistánského) Balúčistánu a Sindhu a v pozdějších fázích zahrnovala i oblast od Gudžarátu po meziříčí (tzv. *dóáb*) Jamuny a Gangy. Nedořešená zůstává otázka jejího vzniku, stejně jako původu jejích nositelů, nejistý je způsob státního uspořádání i jeho samotná existence. Záhadné znaky nalezené na pečetidlech, keramice aj. předmětech již přes 130 let vzdorují pokusům o rozluštění a nedávno badatelé vyslovili vážnou pochybnost, zda vůbec jde o písemné záznaky. Závojem tajemství zůstává zahalen i úpadek a zánik této civilizace, v minulosti asi ne zcela právem spojovaný s příchodem indoevropských kmenů ze západu, tzv. árjovskou invazí.

Shoda nepanuje ani v otázce pojmenování této civilizace. Když archeologové roku 1920 znovuobjevili sídliště městského typu u vesnice Harappa, vžilo se jako označení místní svébytné kultury pojmenování „harappská“; výzkumy, jež následovaly (1922–31), odhalily v Mohendžodáru a na dalších místech v Poindí pozůstatky obdobných městských sídlišť, jejichž inventář už umožnil hovořit nikoli o jednotlivých kulturách, nýbrž o jediné civilizaci. Pro Pákistánce je jen obtížně přijatelný název „protoindická“, jímž se zprvu označovala, protože její nejvýznamnější centra jsou soustředěna převážně na území dnešního Pákistánu, nikoli Indie; naproti tomu někteří indiští archeologové s odvoláním na nové objevy početných sídlišť harappského typu na druhé straně hranic, podél vyschlého řečiště, považovaného za mytickou Sarasvatí, prosazují pojme-

nování „civilizace povodí Indu a Sarasvatí“. Toto označení má ale vzhledem k problémům se ztotožněním vyschlého říčního systému Ghaggaru a Hákry se Sarasvatí, zmiňovanou ve védských hymnech, spíše symbolický význam, a v literatuře se nejčastěji používá název civilizace poříčí Indu, někdy též induská či harappská civilizace.

Předharappské kultury (4.–3. tisíciletí před n. l.) Již asi od poloviny 4. tisíciletí před n. l. vykazuje kulturní vývoj na rozsáhlém území od indoíránského pomezí až po řeku Indus četné zvláštnosti, jimiž se podstatně odlišuje od situace v ostatních částech subkontinentu. Určující roli v něm sehrálo podstatné rozšíření místního a dálkového obchodu, související s rychlým rozvojem pastevectví a usedlého zemědělství, a s ním spojená urbanizace. Na rozdíl od eneolitických kultur na východ od Indu, jež se rozvíjely vesměs nezávisle, tvořila zemědělská sídliště na jihu dnešního Afghánistánu, v Sístánu, Balúčistánu a Sindhu vývojový předstupeň harappské civilizace.

Rané harappské období (3. tisíciletí před n. l.) Již od poloviny 4. tisíciletí před n. l. je v celé oblasti Poindí patrný prudký nárůst počtu zemědělských osad související s využíváním nových postupů při pěstování kulturních plodin na záplavových rovinách Indu, což umožnilo zvýšení produkce potravin a rozšíření počtu obyvatel. Podél celého toku Indu, od Amrí na jihu až po Bannú v Severozápadní pohraniční provincii, stejně jako v přilehlé indoganžské oblasti vznikala rozlehlá sídliště, na mnoha místech chráněná hradbami z nepálených cihel, jejichž obyvatelé chovali skot a ovce, pěstovali ječmen a pšenici, vyráběli kamenné, měděné a bronzové nástroje a rozvíjeli dálkový obchod s Íránem i raně dynastickou Mezopotámií. Z dochovaných dokladů materiální kultury je zároveň zjevné sblížení regionálních tradic, proces vytváření jednotného kulturního komplexu společného pro celé povodí Indu, který předcházal vzniku zralé harappské civilizace.

Vrcholné harappské období (asi 2500–1900 před n. l.) Nástup vrcholné fáze harappské civilizace lze zaznamenat zhruba ve stejné době na rozlehlém území od pákistánsko-iránského

pomezí přes jižní a severovýchodní Balúčistán, vlastní Poindí (Sindh), pákistánský i indický Paňdžáb, Gudžarát, severní Rádžasthán a Harijánu, až po západní Uttarpradéš. Celá tato rozsáhlá oblast o rozloze zhruba 1,25 milionů km² tvořila v polovině 3. tisíciletí před n. l. jedinou kulturní zónu, jež s drobnými regionálními zvláštnostmi vykazovala pozoruhodnou míru uniformity.

Z téměř 2 800 harappských lokalit, jež se doposud podařilo identifikovat, tvoří sídliště představující vrcholnou fázi civilizace necelou třetinu, z toho zhruba 400 na pákistánské a 600 na indické straně hranice. Přestože lze na většině nalezišť vysledovat plynulý vývoj, který dosáhl ve zralé harappské fázi svého vyvrcholení, mohl vývojový proces stěží kulminovat všude současně a přinést všude stejné výsledky. Dá se tedy předpokládat, že k přechodu od raného k vrcholnému stadiu došlo v oblasti, kde byly nejpříznivější podmínky (úrodný pás od Kótdídží ve středním Sindhu po Paňdžáb), a odtud se civilizace rozšířila – možná v procesu politické expanze – do ostatních regionů.

Jednotný ráz je patrný v rozvržení městských sídlišť, kde chaotickou výstavbu předchozího období nahradila pravidelná síť pravoúhle se křížících ulic, i v používání stejných stavebních postupů. Osady se budovaly podle jednotného plánu, s opevněnou akropolí, k níž přiléhá obytná část, většina domů je vybavena koupelnami a splachovacími záchody napojenými na městskou kanalizaci. V celé harappské kulturní oblasti, jež mohla alespoň nějakou dobu tvořit jediný státní celek, lze rovněž doložit používání systému měř a vah založeného na šestnáctkové soustavě, stejného typu červené, černě zdobené keramiky a typických pečetidel, určených zřejmě k označení původu zboží či jeho majitele.

Vedle Harappy, ležící na přítoku Indu Ráví (okres Sáhíval, pákistánský západní Paňdžáb), jež značně utrpěla v letech 1856–63, kdy sloužila jako zdroj stavebního materiálu při výstavbě železniční trati z Láhauru do Multánu, je nejlépe prozkoumaným nalezištěm sindhské Mohendžodáro (tradičně, ale zřejmě mylně překládané jako „Pahorek mrtvých“), jež se nachází na pravém břehu Indu, asi 650 km dále na jihozápad. Ovšem značná síla sídlištních vrstev a zvýšení hladiny spod-

ních vod v Mohendžodáru neumožnily dosáhnout úrovně z počátků osídlení, sahajících asi do předharappské doby.

Původně byla obě města, z nichž každé mohlo v době největšího rozkvětu obývat 35–40 000 lidí, považována za společné metropole jednotné říše, avšak objevy městských center srovnatelných rozměrů (Ganvérivála v údolí vyschlé řeky Hákra v pákistánském Čólistánu, Rákhígarhí v indické Harijáně aj.) vedly k hypotéze, že zde namísto jediného impéria mohlo existovat více oligarchicky spravovaných městských států, spojených těsnými obchodními, kulturními, případně politickými svazky do volnějšiho sdružení.

Rozvoj zemědělské výroby, na jejíž produkci byla závislá rostoucí městská centra, pokračující dělba práce a specializace vedly k zintenzivnění místního i dálkového obchodu. Na řadě míst vznikaly osady řemeslníků, kteří se specializovali na určitý typ výrobků, a často záviseli na materiálech a surovinách, dovážených ze vzdálených oblastí. Např. dílny v Bálákótu na balúčském pobřeží zásobovaly celou oblast výrobky z perleti, v Čanhudáru či Lóthalu se vyráběly korále z karneolu, z dalších center pocházela steatitová pečetidla, kamenná závaží, ozdoby ze zlata, stříbra či lazuritu, těženého v horách Badachšánu na severovýchodě Afghánistánu. Zejména obchodu s touto komoditou zřejmě sloužila osada Šortugaj na řece Amudarji, dosud nejseverněji objevená obchodní stanice Harappanů. Naproti tomu nejzazší jihozápadní výspu harappské civilizace tvoří opevněná faktorie Sutkágendor na Makránském pobřeží, poblíž dnešních pákistánsko-iránských hranic, jež zprostředkovala obchodní výměnu s oblastmi dále na západ, od Perského zálivu po Mezopotámii.

Záhada harappských nápisů Již od roku 1872/1873, kdy máme zaznamenán první nález harappského pečetidla se záhadnými znaky, se obecně předpokládalo, že jde o písemný záznam dosud neznámého jazyka. Postupně objevované nápisy na pečetidlech a jejich otiscích, keramických střepech, terakotových tabulkách a měděných destičkách, kamenných i kovových náramcích, zbraních a dalších předmětech (včetně slavného třímetrového „vývěsního štítu“ nalezeného v indické Dhólavíře) podnítily řadu pokusů o jejich rozluštění. Přestože

počet publikovaných hypotéz již přesáhl stovku, žádná z nich nepřinesla obecně přijatelné řešení. A nelze vyloučit, že vůbec nejde o písemné záznamy, takže řešení možná ani neexistuje.

Dosud se podařilo objevit něco mezi 4–5 000 artefakty, jež jsou „popsány“ neznámými znaky, a počet harappských symbolů se (podle toho, zda vyloučíme či naopak zahrneme různé varianty a ligatury) pohybuje od 300–400 po více než 600. Nápis jsou vesměs velice krátké – často je tvoří jen jeden či dva znaky; vůbec nejdelší nalezený nápis čítá 17 znaků a záznamy o 10 a více znacích tvoří v dosavadním korpusu méně než setinu. Protože se ponejvíce objevují na pečetidlech, která mohla zároveň sloužit jako amulet, obsahují zřejmě tituly a jména majitelů, klanů či božstev, názvy povolání, obchodních cechů, úředních hodností či lokalit.

Podle stále převažujícího názoru počty znaků a jejich řazení nasvědčují tomu, že by se mohlo jednat o logosylabický systém, kombinující piktogramy a ideogramy s funkčními (snad gramatickými) symboly. Zatím se ale s jistotou podařilo prokázat pouze směr psaní těchto nápisů, a to zprava doleva (na pečetidlech jsou znaky zrcadlově obrácené); někdy se na další řádce směr mění (bustrofédon).

Na základě počítačové analýzy dospěli ruští a po nich i finští badatelé na přelomu 60. a 70. let 20. století k závěru, že pozičně statistická distribuce znaků nejvíce připomíná strukturu drávidských jazyků, a „protodrávidská“ hypotéza se po řadu let přijímala jako klíč, jímž se konečně podaří prolomit kód harappských nápisů. K jejich vyluštění však zatím nevedla, stejně jako předtím hypotéza sumerská, pokus českého orientalisty Bedřicha Hrozného „číst“ tyto nápisy jako chetitské hieroglyfy, anebo experimenty založené na hledání paralel s protoelamským písmem, písmem bráhmí, či písmem rongorongo z Velikonočního ostrova, s protomundštinou, védským dialektem, případně staroslověnštinou...

V prosinci 2004 zveřejnila skupina amerických vědců převratnou teorii, podle níž harappské znaky nejsou, a vlastně ani nemohou být písmem, nýbrž že se jedná o soubor nejazykových symbolů, jež mohly plnit klíčové náboženské, politické či společenské funkce, avšak nesloužily k fonetickému záznamu jazykových sdělení. Tuto úlohu podle nich nápisy nemohly pl-

nit již pro svou nepatrnou délku, avšak hlavně vzhledem k malému počtu případů opakování jednotlivých znaků v jednom nápisu a nízké frekvenci výskytu většiny znaků v celém korpusu.

Není tedy vyloučeno, že podobně jako jejich současníci v Mezopotámii mohli i Harappané používat určité znaky symbolizující nebeské jevy, síly a tělesa, jejichž magická moc se přenášela na osoby, rodiny, klany, místa, hodnosti, či povolání, které s nimi byly spojovány. Pro tuto možnost hovoří skutečnost, že po celých šest století své existence se protoindické symboly vyskytují prakticky v nezměněné podobě na celém území harappské civilizace, jehož obyvatelé sotva sdíleli jednotný jazyk, nálezy řady duplikátů pečetidel masově vyráběných z jediné matrice, stejně jako okolnost, že současně se zánikem městských kultur obyvatelé poříčí Indu stejně náhle ztratili i schopnost psát. Je tedy lákavé předpokládat, že tyto „nápis“ měly hlavně magický význam, představovaly výraz panharappské ideologie, jež stmelovala rozsáhlou oblast Poindí v jediný celek, a zajišťovala harappské civilizaci vysokou míru kulturní jednoty.

Zánik harappské civilizace (kolem 1900 před n. l.) Od přelomu 3. a 2. tisíciletí před n. l. jsou na většině harappských sídlišť zřetelně patrné známky úpadku: některá městská centra se zcela vylidnila, ve většině ostatních nahradila dosavadní pečlivě rozvržené obytné čtvrti náhodně vznikající zástavba, upadla kvalita stavitelských prací i řemesel, ustal dálkový obchod s Mezopotámií a jinými vzdálenými oblastmi, vymizela pečetidla s harappskými symboly, ženské terakotové figurky, znalost metalurgie bronzů a další dovednosti tvořící součást celoharappské tradice.

Při hledání příčin úpadku a zániku většiny městských sídel v údolí Indu, spojených s migrací obyvatel na jih, do oblasti Kačče a Sauráštry, a rovněž na východ, od Paňdžábu přes severní Rádžasthán a Harijánu po horní tok Gangy a Jamuny, se odborníci opět rozcházejí. Podle jedněch k zániku civilizace přispěla rozsáhlá přírodní katastrofa, jež měla za následek změnu toku Indu a jeho přítoků, provázenou na jedné straně vysycháním některých řek a na druhé ničivými zápla-

vami. Jiná skupina se přiklání k názoru, že v důsledku náhlé změny klimatu a ničivého sucha nedokázala pole a pastviny v Poindí uživit rostoucí počty lidí a dobytka, další vysvětluje dezertifikaci krajiny jako důsledek intenzivní těžby dřeva potřebného k masové výrobě pálených cihel a keramiky. Nechybí ani pokusy spojovat vylidňování harappských měst s rozšířením ničivé epidemie, s nájezdy horských kmenů ze západu, či dokonce s invazí Indoárijů, pasteveckých populací hovořících indoevropskými jazyky, pro niž se však zatím nepodařilo objevit žádné přesvědčivé doklady.

Není vyloučeno, že konec vrcholného harappského období mohlo způsobit zhroucení dosavadních politických a ekonomických struktur, anebo kombinace několika faktorů. Zároveň mezi badateli získává stále větší podporu názor, že mezi zralou a pozdní fází této civilizace je patrná kontinuita, a nově vznikající zemědělské osady postharappského typu vykazují – s regionálními obměnami – pokračování některých kulturních tradic z předchozího období. Přejít k posturbanistické vývojové etapě tak přinesl nejenom jistou míru regrese, ale i četné známky technologického pokroku.

Postharappské kultury (asi 1900–1200 před n. l.) V oblasti Sindhu postihl pokračující úpadek nejdříve Mohendžodáro, v jehož nejmladších sídlištních vrstvách jsou patrné stopy narychlo a nedbale prováděných přestaveb s využitím cihel ze starších budov. Kanalizační síť byla na řadě míst zanesená, anebo se rozpadala, a podle nálezů šperků ze zlata, stříbra, karneolu a jadeitu ukrytých pod podlahami některých domů lze usuzovat na šíření nejistoty, hrozby útoku zvenčí či vnitřního neklidu. O zhroucení zavedeného pořádku svědčí i nepohřbené tělesné pozůstatky téměř 40 osob, nalezené v místech, kde zemřely, mnohdy zjevně násilnou smrtí.

V Harappě vystřídala městskou civilizaci tzv. kultura pohřebišť H (1900–1600 před n. l.), jejíž nositelé stavěli svá obydlí z pálených i nepálených cihel (i když menších rozměrů nežli ve zralé fázi), budovali vyzděné odvodňovací kanály, vyráběli tenkostěnnou, dobře vypálenou keramiku, ovládali techniku výroby korálek z modré fajánse, jíž nahrazovali nedostatkový lazurit, a zřejmě i ze skla. Ostatky zemřelých ukládali do ke-

ramických uren poté, co těla na čas ponechali pod širým nebem, a vedle rýže pěstovali i několik druhů prosa. Sídliště této kultury pokrývají oblast západního Paňdžábu až po vyschlé řečiště Hákry a Ghaggaru. Původní předpoklad, že představuje přechodnou formu pozdně harapské fáze ovlivněnou kulturou nově přichozí populace, hovořící indoárijským dialektem, novější výzkumy nepotvrzují, a naopak prokazují značnou míru kontinuity s předchozím vývojem; kultura pohřebiště H by mohla souviset s působením místních, dosud menšinových či marginálních komunit.

Přetrvávání starších inovovaných tradic je možno pozorovat i na území dnešního Gudžarátu (Kačch a Sauráštra) a v rozvodí mezi Satladžem a Jamunou a v oblasti Dóábu (meziříčí Jamuny a Gangy), kde se poharappska sídla promísila s osadami chalkolitických kultur, jež se rozvíjely paralelně s harappsou civilizací.

Příchod Indoárijů

Na základě zjevné genetické příbuznosti indoevropských jazyků a svědectví nejstarších literárních památek v těchto jazycích se srovnávací jazykovědci zaměřili na pátrání po hypotetické pravlasti Indoevropanů. Vycházejí většinou z předpokladu, že jednotlivé indoevropské kmeny se ze svých původních sídel, nejčastěji umístovaných do stepních oblastí mezi Černým a Kaspickým mořem, paprskovitě rozšířily do okolních oblastí, a jejich původně společný prajazyk se někdy v rozmezí let 4500–3500 před n. l. rozštěpil na jednotlivé větve indoevropské jazykové rodiny. Podle jedné z nejrozšířenějších hypotéz se zhruba kolem roku 3000 před n. l. z indoevropského společenství vydělili mluvčí indoíránských jazyků, kteří v postupných vlnách osidlovali jižní část Střední Asie. Někdy koncem 3. tisíciletí před n. l. se indoíránská jazyková společenství rozpadla na dvě podskupiny, íránskou a indoárijskou; zatímco kmeny hovořící íránskými dialekty se usazovaly v severním Íránu a Afghánistánu, Indoárjové překročili pohoří Hindúkuš a pronikli až na severozápadní pomezí Indie.

Protože pojmy jako Indoevropané, Indoíránci a Indoárjové označují výhradně příslušníky jazykových skupin, aniž by co-